

Σχετικά με το λεγόμενο 'πολύπτωτον' (πολυμορφικό) σχήμα λόγου

Abstract

As a figure of speech, *polyptoton* (πολύπτωτον) repeats the same word in different forms with the same meaning, being thus distinguishable from other figures of simple word-repetition, such as (1) *derivatio(n)* (παρηγμένον / σχήμα ετυμολογικόν· figura etymologica), i.e. repetition giving different words of the same root or stem); (2) *antanaclasis* (α(ντα)νάκλασις), i.e. repetition of the same word in the same form with different meaning. Combination of polyptoton with figures of word-repetition such as (*ep*)*anaphora* (επαναφορά), *epiphora* (επιφορά), *antanaclasis*, *circle* (κύκλος) etc. contributes towards a relaxation but no way towards a cancellation of these figures.

Οριοθετήσεις

Μολονότι ο Ερμογένης και όσοι τον ακολούθησαν, αναγνώριζαν το πολύπτωτον ως ένα ξεχωριστό σχήμα λόγου,¹ υπήρξαν άλλοι ρητοροδιδάσκαλοι και τεχνογράφοι που θεωρούσαν ότι το πολύπτωτο υπάγεται υπό άλλο σχήμα, όπως είναι το ετυμολογικόν, ακόμα και η παρήχησις, ή αυτό που συλλήβδην ονόμαζαν, άλλοι παρονομασία, και άλλοι το παρηγμένον. Με την ορολογική σύγχυση που υποκρύπτεται ειδικά όσον αφορά τον όρο παρονομασία έχω ασχοληθεί σε παλαιότερο δημοσίευμα (Νάκας & Κατσούδα 2015).

Για να αντιληφθεί κανείς, λ.χ., το πόσα διαφορετικά μεταξύ τους γραμματικά και/ή ρητορικά σχήματα συσσωρεύονται κάτω από τον όρο παρήχησις ή παρονομασία ή ετυμολογικό σχήμα (ο Τζάρτζανος, ακολουθώντας την παράδοση, θεωρεί τα τρία αυτά ως ένα ενιαίο σχήμα λόγου), αρκεί να ανατρέξει στη Νεοελληνική Σύνταξι (§ 284.Ε'), όπου, με βάση τα παραδείγματα που παραθέτει, μπορεί να γίνει λόγος (σύμφωνα με μια δική μας κατάταξη), για εφαρμογές (α) του πολύπτωτου σχήματος: (α₁) *ὁμοιος τον ὁμοιον αγαπά* και (α₂) *ὅσα βλέπεις βλέπω κι ὅσα ξέρεις ξέρω*. (β) του ετυμολογικού σχήματος: *τραγούδι τραγουδήστε μου, χιλιотраγουδημένο* (εδώ, μάλιστα, με τρεις σύστοιχους ὁρους). (γ) της παραγωγικής επαναφοράς (Νάκας 2015α): *μαγιά στραπο, μαγιόβροντο και μαγιο πρωτοβρόχι*. (δ) σχημάτων ομοιχίας, και πιο συγκεκριμένα: (δ₁) 'ελάχιστου ζευγαριού': *πόθοι νόθοι*, (δ₂) 'τονικού ελάχιστου ζευγαριού': *γέρος γερός*, και (δ₃) 'παρωνυμικής παρήχησης': *Χάρε, χαρά που μου 'φερες*.

Είναι προφανές ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις πρόκειται για σχήματα

¹ Δες στο τέλος.

λεξικής (και μορφολεξικής) επανάληψης (Νάκας 2007), τα οποία, μάλιστα, έχουν μεγάλη συχνότητα εμφάνισης σε κείμενα λογοτεχνικά ή ρητορικά, τόσο της αρχαιότητας όσο και νεότερα. Τη θολή εικόνα της συστέγασής τους υπό ένα κοινό όνομα επιτείνει και η προσέγγιση του Ανδριώτη (1976α, β), ο οποίος χρησιμοποιεί τον όρο *δίπλωση* για τα εξής επιμέρους επαναληπτικά φαινόμενα: (ε) *δίπλωση* (για τον Ανδριώτη, αλλά και για κάποιους αρχαίους ρητοροδιδασκάλους) είναι και το (ε₁) *ρα γιάς ρα γιάδων ή ναυάγια ναυαγίων ή άλλων άλλων και το (ε₂) φεύγετε να φεύγουμε ή βάστα με να σε βα-στώ* (τα τελευταία συμπίπτουν μάλλον με την περίπτωση (α₂) πιο πάνω). Επίσης, στη *δίπλωση* εντάσσεται, κατά τον Ανδριώτη, και ό,τι οι περισσότεροι αρχαίοι τεχνογράφοι (αλλά και νεότεροι μελετητές – και προσωπικά ο ίδιος) αναγνωρίζουν/με (Νάκας 2002) ως το επαναληπτικό φαινόμενο της επαναστροφής, τόσο της συντακτικής: (ΖΙ) *μάνα μου, καλή μου μάνα!* (όπου το καλή είναι το συντακτικό εξάρτημα της αυτόνομης λεξικής μονάδας *μάνα*, που επαναλαμβάνεται) όσο και της συνθετικοπαραγωγικής (άλλοτε, προθηματικής): (ΖΠ₁) *γιέ μου, καλογιέ· καλός, κατὰ καλός* (άνθρωπος· πρβ.: οἱμοι, πανοίμοι, δεσπότης πεπληγμένου, Αισχύλος) και άλλοτε, επιθηματικής: (ΖΠ₂) *γιε μου, γιόκα • καλός, καλότατος* (άνθρωπος).

Το πολύπτωτο (ή πολυμορφικό)

Χρειάζεται, στο σημείο αυτό, να απομονώσουμε τα παραδείγματα των περιπτώσεων που, προσωπικά, με κριτήρια γλωσσολογικά και πραγματολογικά, θεωρώ ότι συνανήκουν στο λεγόμενο πολύπτωτο σχήμα. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για τις περιπτώσεις (α₁), (α₂), (ε₁), (ε₂) και, βέβαια, όσες άλλες θα προσθέσουμε στη συνέχεια. Έχουμε, σε όλες αυτές τις επιμέρους πραγματώσεις του σχήματος, την επανάληψη της ίδιας αυτόνομης λεξικής μονάδας, αλλά σε άλλον τύπο (εννοείται από αυτούς που συναπαρτίζουν το κλιτικό της παράδειγμα). Οι αρχαίοι τεχνογράφοι το βάφτισαν έτσι, επειδή τα ουσιαστικά, τα επίθετα και οι αντωνυμίες, όπου κυρίως περιόρισαν την εφαρμογή του σχήματος αυτού, μεταβάλλουν την πτώση τους – πράγμα, όμως, που είναι ενμέρει ακριβές, γιατί όχι λίγες φορές μεταβάλλεται και το γένος ή/και ο αριθμός. Εξάλλου, με βάση το γεγονός ότι στο σχήμα εμπλέκονται και τα ρήματα, που δεν έχουν πτώσεις, υιοθετήσαμε, σε προηγούμενες μελέτες, τον όρο *πολυμορφικό* ή *πολυτυπικό*.²

² Για την ακρίβεια, ο Αριστοτέλης (*Περί Ποιητικής*, 1457a.19· *Περί Ερμηνείας*, 3) αναγνώριζε πτώσεις και στα ρήματα, οπότε οι άλλοι χρόνοι είναι πτώσεις ως προς τον ενεστώτα, όπως και οι άλλες εγκλίσεις είναι πτώσεις ως προς την οριστική. Επομένως, το πολύπτωτο θα μπορούσε να οριστεί ως το σχήμα κατά το οποίο γίνεται χρήση, στα ίδια συμφραζόμενα, δύο ή περισσότερων τύπων μιας λέξης, από εκείνους οι οποίοι συναπαρτίζουν το κλιτικό της παράδειγμα και οι οποίοι, κατά περίπτωση, διαφοροποιούνται είτε ως προς την πτώση ή/και το γένος ή/και τον αριθμό, είτε ως προς τον γραμματικό χρόνο ή/και την εγκλίση ή/και το πρόσωπο (βλ. Fontanier 1977, 352, αντίστοιχο ορισμό για τα γαλλικά). Σε γλώσσες με περιορισμένη κλιτική μορφολογία, η πραγμάτωση του πολύπτωτου είναι αραιότερη (αυτό, εν μέρει, ισχύει και για τα αγγλικά, παρόλο που ορισμένοι συγ-

Θα επιχειρήσω μια τυπολογική ταξινόμηση του σχήματος (αν όχι εξαντλητική, τουλάχιστον ενδεικτική, με βάση το σώμα του υλικού που έχω συγκεντρώσει ως τώρα), προσθέτοντας, κατά περίπτωση, και κάποιες αξιολογήσεις που έχουν κάνει οι μελετητές, και θα κλείσω με μια σύντομη αναφορά σε συνδυαστικές πραγματώσεις του πολύπτωτου σχήματος με άλλα σχήματα.

Αρχίζω με ορισμένα παραδείγματα ρηματικού πολυμορφικού σχήματος από τα νέα ελληνικά: *βάστα με να σε βαστώ, ν’ ανεβούμε τον γκρεμό* (βάστα προστακτική β’ ενικού προσώπου vs. *να βαστώ* υποτακτική α’ ενικού προσώπου), έτσι και *αγάπα με να σ’ αγαπώ* ή *να μου μιλάς, να σου μιλώ, να περνά η ώρα* (εδώ, και οι δύο τύποι σε υποτακτική αλλά σε άλλο πρόσωπο). Προσθέτω ελάχιστα ακόμη παραδείγματα, από τον προφορικό λαϊκό λόγο: *γέλα με να σε γελώ, να περνούμε τον καιρό • θέλε με να σε θέλω • από στίχους δημοτικών τραγουδιών: εσείς βουνά της Κατοχής, βουνά τ’ Ασπροποτάμου, | βαστάτε να βαστάξουμε τον φετινό χειμώνα • ή από λαϊκές αφηγήσεις/ παραμύθια: —Πατέρα, βοήθα με να σε βοηθώ, να φτάσω πιο γρήγορα, γιατί είναι νύχτα. —Καλέ, κόρη μου, πώς να σε βοηθήσω εγώ, ένας γέρος; — Δε σου λέγω αυτό, πατέρα μου, μόνο σου λέγω να μου μιλάς, να σου μιλώ, να περνά η ώρα.*

Κατά τον Ανδριώτη (1976α), (1) “η επανάληψη του ρήματος σε διάφορους κλιτικούς τύπους δίνει στη γλώσσα μας ένα μέσο για την έκφραση έντονης προτροπής προς κάποια ενέργεια” και (2) “αυτή η παρακίνηση σε αμοιβαία ενέργεια φαίνεται να είναι και η βασική μορφή από την οποία διαμορφώθηκαν όλες οι άλλες μορφές [ενν. του ρηματικού πολύπτωτου]”. Μάλιστα, προσθέτει ο Ανδριώτης ότι (3) “από άποψη χρονολογική [η μορφή αυτή] δεν φαίνεται να είναι και τόσο παλιά, γιατί αν [την] αναζητήσουμε σε παλαιότερα μεσαιωνικά [ή αρχειοελληνικά] κείμενα” δεν βρίσκουμε παρά ελάχιστα πράγματα.

Στην επόμενη ομάδα παραθεμάτων (όλα από το δημοτικό τραγούδι), έχουμε, στον ίδιο στίχο, την επάλληλη/διαδοχική εφαρμογή του πολυμορφικού: έτσι, και *κλάψετε να κλάψουμε, και θλιφτείτε να θλιφτούμε*, επαλληλία που επιτείνει την έμφαση, ενώ στο τελευταίο παράθεμα, μια άλλου είδους σχέση, αιτιακή, συνδέει όχι τους δύο, αλλά τους τρεις διαφορετικούς τύπους του ρήματος: *βρέχει, βρέχισι, βραχούνι*:

κλάψετε να τον κλάψουμε, πείτε του να του πούμε, | γιατί δεν είναι βολετό να τόνε μεταδιούμε • κλάψετε και να κλάψουμε, θλιφτείτε να θλιφτούμε | να μαζωχτούν τα δάκρυα να γένουνε ποτάμι • —Σήκου απάνου, Γιάννου μου, κι μη βαριά κοιμάσι, | βρέχει ο ουρανός κι βρέχισι, χιουνίζει θα κρυώσεις, | θα σι βραχούνι τ’ άρματα κι του λαμπρό σπαθί σου.

Ας δούμε, όμως, και κάποιες άλλες μορφές αυτού του ρηματικού πολυμορφικού. Ένα άλλο είδος αμοιβαιότητας δηλώνουν, λ.χ., το *πατείς με πατώ σε* (του προφορικού λόγου) ή το *με ξέρετε, σας ξέρω, ξερόμαστε* (από θεατρικό

γραφείς, και μάλιστα ο Shakespeare στα Σονέτα του, κατορθώνει να δημιουργήσει πολυάριθμα πολύπτωτα και ετυμολογικά σχήματα: βλ. σχετικά Preminger & Brogan 1993, 967).

έργο του Ψαθά, με τρεις εμπλεκόμενους τύπους του ρήματος)· έτσι και το λατρεύονται, λατρεύουν του Παλαμά, κτλ.:

Νέλλη: Ο Μανωλάκης μ' αγαπά, τον αγαπώ και θέλω να παντρευτούμε • Με ξέρετε κ. Φερέκη. Κι εγώ σας ξέρω, ξερόμαστε. (Ψαθάς)

Και παίζω [sc. τη φλογέρα] και παντρεύονται, λατρεύονται, λατρεύουν, | και παίζω και χορεύουν | ανθρώποι, ζα, στοιχιά • Έξω ας μουγκρίζη ο κεραυνός, | κ' η χειμωνιάτικη βροχή | σαν κολασμένη ας δέρνη, ας δέρνεται ψυχή! (Παλαμάς)

Ημπορούσες να γίνης φονιάς, ημπορούσες και να φονευθής ο ίδιος. Θαρρώ πως έκαμα καλά να μη σου το πω, έκαμες και συ καλά να μην επιμείνης • Εκείνο όπερ ήτο, ήτο μοναστής, δηλ., θα είπωσιν οι αναγνώσται: ζων αναχρονισμός εν ΙΘ' αιώνη φθίνοντι, αλλ' ήτο. Δεν το ήσχυνε και δεν το ησχύνετο. (Παπαδιαμάντης)

Στον άξονα του χρόνου, η δήλωση των τριών χρονικών βαθμίδων σε διαδοχή εκφράζεται συχνά με ένα ρηματικό πολύπτωτο του τύπου: *Ζήσαμε, ζούμε, θα ζήσουμε!* (από δημοσιογραφικό τίτλο), ενώ η σχέση υπόθεσης ~ απόδοσης μπορεί να έχει τη μορφή ερωταπόκρισης, όπως στο διαφημιστικό: *Σκέφτεστε ΠΙΚ-ΝΙΚ... Σκεφτείτε ΑΛΦΑ-ΒΗΤΑ!* ή και τη μορφή κλασικού υποθετικού λόγου, όπως στο στίχο του γνωστού δημοτικού τραγουδιού: *Αν δεν στεργιώσουν άνθρωπο, δγιοφύρι δεν στεργιώνει.*

Αυτό το τελευταίο μάς θυμίζει ότι το ρηματικό πολύπτωτο πραγματώνεται συχνά ανάμεσα στην κύρια και την (άμεσα) εξαρτημένη πρόταση, λ.χ.:

ΕΛΛΗΝΑΣ ΠΟΛΙΤΗΣ: Θεέ μου, δεν το αντέχω να 'μαστε τόσο αναποφάσιστοι!... πότε επιτέλους θα αποφασίσουμε ποιος θα αποφασίσει για μας; (γελοιογραφία του Στάθη) [...] επλησίαζε σιγά σιγά εις την [...] υαλόφρακτον θυρίδα του ναΐσκου, κ' έβλεπε, χωρίς να τον βλέπης, τας μετανοίας και τας προσευχάς σου, και ήκουε, χωρίς να τον ακούης, τους ψιθυρισμούς σου και τους στεναγμούς σου. (Παπαδιαμάντης)
και λίγο πριν του Χάροντα παραδοθής, γινόσουν | Χάρος εσύ, και πάγωνες τον τρομασμένο λαό σου. (Παλαμάς)

Μάλιστα, οι στίχοι του Παλαμά μάς αποκαλύπτουν και τη δυνατότητα πραγμάτωσης ενός διπλού (όχι επάλληλου, αλλά αλληλοδιαπλεκόμενου) πολύπτωτου:

και τα πρωτοπαλλήκαρα κ' οι πρωτοστράτηγόι σου | τα τρέμανε τ' ασκέρια σου, γιατί και ανήμποροι είταν | να τα περιμαζώξουνε και να τα κυβερνήσουν, | καθώς τα περιμάζευες, καθώς τα κυβερνούσες.

Ως ένα πρόχειρο παράδειγμα ρηματικού πολυμορφικού μεταξύ κύριων-ανεξάρτητων προτάσεων ας είναι το εξής (δες και πιο κάτω, αντίστοιχα παραδείγματα με ονοματικό πολύπτωτο):

Πώς κερδίζετε. Πώς θα δείτε αν κερδίσατε. Τι θα κάνετε αν κερδίσετε (σε συνδυασμό με την επαναφορά τού πώς· από διαφημ. καταχώριση διαγωνισμού γνωστού απορρυπαντικού).

Για ενδεικτικές περιπτώσεις ρηματικού πολύπτωτου/πολυμορφικού από τα αρχαία ελληνικά βλ. Νάκας (υπό έκδ.). Πολλές από αυτές πραγματώνονται και στη γλώσσα της εκκλησιαστικής γραμματείας, όπως μας δείχνουν τα (απλώς

ενδεικτικά, και πάλι) παραθέματα που ακολουθούν.³ Λ.χ., εναλλαγή τύπων του ρήματος ανάμεσα στην κύρια και την (άμεσα) εξαρτημένη πρόταση μάς δείχνουν τα εξής:

Ἐνεδρεύονται, Θεοτόκε ἀγνή, ἀδίκως οἷς ἐνήδρευσαν δικαίων Πόλιν καὶ λαὸν • ἐὰν δὲ ᾗ ἄξιον τοῦ καμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται • εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω • [και επαλληλῶς:] ἐὰν τις ἐπιθῇ ἐπὶ ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ Θεὸς ἐπ’ αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ • καὶ ἐὰν τις ἀφέλῃ ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφελεῖ ὁ Θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς • ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην • καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκου, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου • [και επαλληλῶς:] μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν [...] μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

Εναλλαγή τύπων του ρήματος μεταξύ κύριων–ανεξάρτητων προτάσεων:

Ἡ δὲ εὐτελὴς αὕτη γυνή, ἔλαιον καταχέασα μόνον, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἄδεται, καὶ χρόνου πληθὺς τοσοῦτον οὐκ ἔσβησεν αὐτῆς τὴν μνήμην, οὐδὲ σβέσει ποτέ.

Εκτός της ελληνικής γλώσσας, εναλλαγή μεταξύ τύπων του ρήματος ή του ρήματος και του απαρεμφάτου, έχουμε και στα παραδείγματα από τα γαλλικά (Fontanier 1977, 352–53), όπως και το πολυμορφικό τριών τύπων του ρήματος με αναφορά στις τρεις χρονικές βαθμίδες (στο τελευταίο παράθεμα):

Rome vous *craindra* plus que vous ne la *craignez* (Corneille) • Mais le roi qui le *hait*, veut que je le *haisse* (Racine) • Il *plaît* à tout le monde, et ne saurait se *plaire* (Boileau) • Oui, je l’*ai dit*, je le *dit* encore, et je le *dirai* toujours, je ne cesserai de le *dire* à qui voudra l’entendre • Tout ce que vous avez pu et dû *faire* pour prévenir ou pour apaiser les troubles, vous l’*avez fait* dès le commencement; vous le *faites* encore tous les jours, et l’on ne doute pas que vous ne le *faisiez* jusqu’à la fin.⁴

Όσον αφορά τα ονόματα, το πολύπτωτο/πολυμορφικό παρουσιάζει ακόμη μεγαλύτερη ποικιλία. Αξιολογώντας το σχήμα, οι αρχαίοι τεχνογράφοι υποστήριζαν ότι η συμπαράθεση δίπλα δίπλα των δύο διαφορετικών τύπων ζωηρεύει ή ενδυναμώνει την έκφραση. Πράγματι, από τη συμπαράθεση αυτή πολύ συχνά προκύπτει διαβάθμιση της έννοιας της εμπλεκόμενης λεξικής μονάδας, ιδίως στα επίθετα (λέμε π.χ. ο πρώτος των πρώτων και εννοούμε ‘ο πρωτίστος’, οπότε έχουμε ισοδυναμία με υπερθετικό, ή λέμε πρώτος μέσα στους πρώτους, όπου στη θέση της εξαρτημένης γενικής έχουμε ένα εξαρτημένο εμπρόθετο).

Αυτό το επιθετικό πολύπτωτο αποτελεί, κατά τον Ανδριώτη (1976α), την αφετηρία και για τα άλλα πολύπτωτα, λ.χ. μεταξύ των ουσιαστικών, όπου επεκτάθηκε κατ’ αναλογία, δεδομένου ότι “πολλά ουσιαστικά εκφράζουν μια χαρακτηριστική ιδιότητα και συγγενεύουν με επίθετα”. Σε παραδείγματα όπως το στες

³ Το σχετικό υλικό αντλήθηκε από την Αποκάλυψη του Ιωάννη, από την Προς Κορινθίους Α΄ Επιστολή του Αποστόλου Παύλου και από τους Τωμαδάκη (1965), Στεργιούλη (2009) και Βερτουδάκη (2011).

⁴ Σε μεγαλύτερες νοηματικές ενότητες, θεματική λέξη που επαναλαμβάνεται με άλλον τύπο σε τυχαίες θέσεις πραγματώνει το σχήμα της ‘επανόδου’ (που διαφέρει από την ‘επαναφορά’): βλ. Νάκας (2000· 2009· υπό έκδ.).

ἀκρες των ακρών, στες τέλειωσες του κόσμου είναι φανερή η υπερθετική διαβάθμιση της έννοιας, ενώ σε περιπτώσεις σαν το βασιλεύς των βασιλέων ή Ελλάς της Ελλάδος (όπου εννοείται η Αθήνα) πρόκειται για την ιεραρχική ή ποιοτική υπεροχή ενός προσώπου ή ενός πράγματος, φανερό και στα δύο διαφημιστικά σλόγκαν που ακολουθούν. Όσο για το εις τους αιώνας των αιώνων, και για το γενεές γενεών, είναι προφανές ότι δηλώνουν την αδιάκοπη συνέχεια, ενώ στη μορφή με το εμπρόθετο: λάθ η επί λαθών υποδηλώνεται η αλληπάλληλη επανάληψη:

Επίθετα

ο πρώτος των πρώτων • των αδυνάτων αδύνατον • άδικα των αδικών • αμαρτωλή αμαρτωλών • πρβ. από την εκκλησιαστική γραμματεία: εις τὰ ἄγια τῶν ἁγίων • τὸ τῶν ἁγίων ἅγιον ἄδυτον.

ποιητή τρανού μέσα στους τρανούς • στους πρώτους πρώτος μέσα • Μέσα στους ξεχωριστούς | ο ξεχωριστός εγώ είμαι | μέσ' στη φυλακή τους διαλεχτούς, | είμαι ο διαλεχτός εγώ | του φυλακιστή | τρισωϊμέ και τρισαλλοί! (Παλαμάς) • άγνωστος μεταξύ αγνώστων • 'που τους φτωχούς φτωχός είμαι • πρβ. μητέρα σε έκτησάμην ὁ πλαστοουργὸς τῆς κτίσεως | καὶ ὥσπερ βρέφος αὐξάνω ὁ ἐκ τελείου τέλειος.

Ουσιαστικά

κάτω στες άκρες των ακρών, στες τέλειωσες του κόσμου • είναι θεριό ο άνθρωπος, θεριό των θεριών [: το πολύπτωτο προστίθεται ως επαναστροφή στο πρώτο θεριό] • σκλάβος ραγιάδων έπεσε και ζει ραγιάς ραγιάδων (δημοτ. τργδ.)

Μέρμηγκα πρωτομέρμηγκα, μέρμηγκα τω μερμήγκω • ο βασιλεύς των βασιλέων • Ελλάς της Ελλάδος [η Αθήνα] • πρβ. ἄναξ ἀνάκτων (Αισχύλος).

Το ρολό των ρολών! (διαφήμιση για ρολό κοτόπουλο γεμιστό ΜΙΜΙΚΟΣ) • Η 'εκλεκτή' των εκλεκτών (διαφήμιση της μπίρας STELA ARTOIS).

ναυαγίων ναυάγια (Παπαδιαμάντης) • πρβ. ματαιιότης ματαιιοτήτων [...] τὰ πάντα ματαιιότης (Εκκλησιαστής, 1.2)⁵

σε γενεές γενεών ... σ' αιώνες αιώνων (Παλαμάς) • πρβ. νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

λάθ η επί λαθών (προφορικός λόγος) • κλοπὰς επί κλοπών.

Ωραία! Εκβιασμός δηλαδή εκατό τοις εκατό.[...] (Ψαθάς)

Όσον αφορά το πολύπτωτο/πολυμορφικό των ουσιαστικών ας προστεθούν, για σύγκριση, και τα εξής παραδείγματα από την εκκλησιαστική γραμματεία (όσον αφορά τα αρχαία ελληνικά, βλ. Νάκας υπό έκδ.):

καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ ἵππου δύο μυριάδες μυριάδων • επαλλήλως (και 'καθ' υπερβολήν'): καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων καὶ χιλιάδες χιλιάδων • ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἀνατολὴ ἀνατολῶν, καὶ οἱ ἐν σκότει καὶ σκιᾷ, εὖρομεν τὴν ἀλήθειαν • Σὺ γε, πάτερ πατέρων ἀληθῶς τιμώτατε [: ὅπου το ἀληθῶς τιμώτατε, ἀπὸ το ὁποῖο εξαρτάται το πατέρων, μοιάζει απλῶς επεξηγηματικό].

καὶ πάλιν θαῦμα ἐν θαύματι καὶ λογισμοὺς ἐκβαῖνον καὶ οἷον ἐξαίσιον • ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν ᾗσιν • ἄριστος καὶ [...] κρᾷτιστος καὶ πάντως ἐν ᾗσιν

⁵ Στους λατινικούς στίχους που παραθέτει ο Fontanier (1977), η αντίστοιχη λατινική λέξη πραγματώνεται με τον τύπο και των έξι πτώσεων του ενικού, και μάλιστα με τη σειρά που δίνονται στη γραμματική: *Cum vanitas sit vanitatis filia, | et vanitati vanitatem procreet, | o vanitas, quid vanitate vanius?*

ἀπάντων θαυμασιώτερος • κάλλιμος ἐν χώροις χώρος ὃδ’ ἡλύσιος • πρβ. με: ἐπὶ δ’ ἄλγεσιν ἄλγεα κεῖται (ἀπὸ τον διάλογο Ἀνδρομάχης καὶ Ἐκάβης, στis Τρῳάδες του Ευρυπίδη) • ὅς ἦν ἐν ἀρχῇ, πρὸς Θεὸν Θεὸς Λόγος, νυνὶ κρατύνει • Λόγε Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς ἀνάρχου • [επαλλήλως:] γενέτη γὰρ ἔστιν ἴσος | θεὸς ἐκ θεοῦ παλάμης, | ἴσος αὖ πάλιν τεκούσῃ, | βροτὸς ἐκ βροτοῦ γὰρ ὤφθη • καταξιών ἅπαντας λαμπρότητα τὴν ἐκ θεοῦ τῆς πρώτης λαμπρότητος καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν • [επαλλήλως:] Ὁ μετὰ Πατριαρχῶν μεῖζων πατριάρχης καὶ δικαίων πλείων δίκαιος.

Κορυφαῖο παράδειγμα συνδυασμοῦ (συνόδου, κατὰ τον Λογγίνο) σχημάτων μορφολεξικῆς επανάληψης (Νάκας 2007), όπου “κατὰ συμμορίαν ἀνακινώμενα, ἀλλήλοις ἐρανίζῃ τὴν ἰσχύν, τὴν πειθῶ, τὸ κάλλος”, μάς δίνει η ἀρχὴ του Γ’ Ὑμνου του Συνεσίου Κυρηναίου, όπου, μαζί με τα επάλληλα πολύπτωτα, πραγματώνονται (καὶ σημαδεύονται με αραιογράφηση) η παραγωγικὴ/επιθηματικὴ επιφορὰ τοῦ -πάτωρ, η προθηματικὴ επαναφορὰ τοῦ αἰώνω-, η συντακτικὴ επαναφορὰ τοῦ ἐπέκεινα, μαζί με μια χιαστὴ διάταξη: παγὰ (Α) παγῶν (Β) × ἀρχῶν (Β’) ἀρχὰ (Α’):

Πατέρων πάντων | πάτερ, αὐτοπάτωρ, | προπάτωρ, ἀπάτωρ, | υἱὲ σεαυτοῦ, | ἐν ἐνὸς πρότερον, | [...] αἰώνω τόκε, αἰώνόβιε, | ἐπέκεινα θεῶν, | ἐπέκεινα νόων [...] | παγὰ παγῶν, | ἀρχῶν ἀρχὰ, | ῥιζῶν ῥίζα [...] Μονὰς εἰ μονάδων, | ἀριθμῶν ἀριθμός [...].

Συχνές καὶ συνηθισμένες περιπτώσεις ονοματικῶ πολυμορφικῶ σχήματος (τόσο στα νέα ὅσο καὶ στα αρχαῖα ἐλληνικὰ) ἔχουμε ἀνάμεσα στα κατηγορηματικὰ (τα ἐντὸς του κατηγορήματος) συντακτικὰ εξαρτήματα του ρήματος. Ἀ.χ., ὁ ἓνας τύπος τῆς λέξης μπορεῖ νὰ εἶναι το κατ’ ονομαστικὴ υποκειμένο, ἐνῶ ὁ ἄλλος το κατ’ αιτιατικὴ ἀντικείμενο: ὁμοῖος τον ὁμοιον ἀγαπά, ἢ ἓνα ἄλλο ἀντικείμενο σε γενικὴ (ισοδύναμο με ἐμπρόθετο): ρίχνει ὁ ἀδερφός του ἀδερφοῦ (στον ἀδερφό)· σε ἄλλες περιπτώσεις, ἐνδέχεται ὁ ἓνας τύπος νὰ εἶναι το κατηγορούμενο, ἐνῶ ὁ ἄλλος μέρος ἐνὸς ἐμπρόθετου συμπληρώματος: ἀς γίνεις στὰ χτῆ μες στis στὰ χτεις, ἢ το εξάρτημα σε γενικὴ ἄλλου ὀρου, κτλ.:

Ὅμοιος τον ὁμοιον ἀγαπά κι ἡ κοπριά τα λάχανα • Τυφλὸς τυφλὸν ὁδήγαγε κι οἱ δυο στο λάκκο πέσανε • Ἐχει ὁ ἀφέντης μας ἀφέντη • Με τους λύκους λύκος γίνε • Κόρα-κας κοράκου μάτι δε βγάζει • Ἐλεγε ἀλλ’ ἀντ’ ἄλλων / ἄλλα των ἄλλων (παροιμίες / στερεότυπη ἐκφραση)

Ρίχνει ὁ ἀδερφός του ἀδερφοῦ, πληγώνεται ὁ κλέφτης. (δημοτικὸ τραγοῦδι)
Ἄνθρωπος ἄνθρωπον ἀς μὴ βλέπη, ἀς μὴ ξανοίγῃ μάτι χεῖρα ὠπλισμένην. (Κάλλβος) • [καὶ επαλλήλως:] Ὁ στρατηγὸς τον στρατηγόν, ὀπλίτης τον ὀπλίτην, | ὁ γεωργὸς τον γεωργόν, πολίτης τον πολίτην, | ὁ πλούσιος τον πλούσιον, πατρία την πατριάν, | κρημνίζει με σκληρότητα εἰς ἄβυσσον ἀγρίαν. (Α. Σούτσος) • Ἀς γίνεις στὰ χτῆ μες στis στὰ χτεις, βαθιά στο χῶμα, χῶμα. (Καραβασιλῆς) • καὶ ἀπάνου στους βλαστοὺς βλαστοί περνο-διαβαίνουν • φεύγεις καὶ πας ἀέρινο στοιχεῖό με τα στοιχεῖα, | σαν ἀστραπή, σαν ἀνεμος καὶ σαν τὴν Εὐτυχία. • Βάστα, ὅσο νὰ κράξῃ | μέσ’ στη μαύρη ἐρμιά | τὴν αὐγὴ μὴνώντας τῆς αὐγῆς τ’ ὀρνίθι (Παλαμάς).

Συνήγορος ζητεῖ συνήγορο! • Τὶ γνωρίζουν οἱ εταῖροι γιὰ τους εταῖρους τους. • [τ:] Διά-λογος...περὶ διαλόγου [υτ:] Ὑπερθεματίζει το ΠΑΣΟΚ στὴν πρόταση διαλόγου του Συνασπισμοῦ, θέτοντας ὁμῶς το δικό του πολιτικὸ πλαίσιο. • [τ:] Ἀλληλεγγύη στὴν Κω, νησί τῆς ἀλληλεγγύης [υτ:] Στὸ πλευρό των κατοίκων τῆς Κω βρέθηκε ἀντιπροσωπεῖα τῆς

Επιτροπής για τους Πρόσφυγες του Συμβουλίου της Ευρώπης με βουλευτές από 9 χώρες. Για δυο μέρες αποτύπωσαν τα προβλήματα και εξέφρασαν την αλληλεγγύη τους.
• [τ:] Το σπίτι αυτών που φτιάχνουν σπίτια [υτ:] Έξι αρχιτέκτονες μας ξεναγούν στον χώρο που μένουν (εφημ.) • πρβ. *The secret to unlocking the secrets* (διαφήμιση περιοδικού Fortune International)]

Γίνε δημοσιογράφος από δημοσιογράφους. (διαφήμιση)

Στο πολυμορφικό εμπλέκονται και (δύο ή περισσότεροι) διαφορετικοί τύποι του ίδιου επιθέτου (ή της ίδιας αντωνυμίας), όχι σε άμεση εξάρτηση ο ένας από τον άλλον (όπως συμβαίνει στα διαβαθμιστικής σημασίας πολύπτωτα που είδαμε πιο πάνω), αλλά σε εξάρτηση ο καθένας από άλλον συντακτικόν όρο (για την περίπτωση που ο ένας από τους δύο τύπους είναι ουσιαστικοποιημένος, βλ. εδώ πιο κάτω):

Το κορμάκι της είταν γραφή ονείρου ζωγράφου | θα το λύω ση ποιο χρώμα στο σκοτάδι ποιου τάφου; (Παλαμάς) • Κάποιο σχέδιο, από κάποιους, για κάτι... (τίτλος δημοσιογραφικού άρθρου με αθλητικό περιεχόμενο)

Ο χήρος, η χήρα και τα χειρότερα⁶ (τίτλος τηλεοπτικού σίριαλ) • Τα πάντα παντός αυτοκινήτου (διαφήμιση) • Όλα τα αυτοκίνητα πιο γρήγορα από όλους⁷ (διαφήμιση) • [...] χρήσιμο είναι να συνυπολογίσουμε τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης τοπικής κοινωνίας όπου [...] (από εφημ.) • [υτ:] Οι περίεργες σχέσεις Ανατολής-Δύσης [τ:] Ο ψυχρός πόλεμος πέθανε, ζήτω η... ψυχρή ειρήνη (από εφημ.) • Αν είσθε ιδιαίτερα δημιουργικοί, με έντονη δημιουργική τη τα και δημιουργικές δυνάμεις που σας πα-
ρακινούν να δημιουργείτε, αν δεν έχετε επιλέξει το δημιουργικό σας χώρο, πλησιά-
στε τις δημιουργικές ειδικότητες, γνωρίστε τις δημιουργίες τους, ταιριάξτε το
δημιουργικό σας ταλέντο και ανακαλύψτε το δικό σας δημιουργικό δρόμο. Φανταστείτε
τα δημιουργήματά σας και τον εαυτό σας δημιουργό. Την αναδημιουργία
σας αφήστε τη στον ΑΚΤΟ⁸ (διαφήμιση ΑΚΤΟ)

Και πάλι στη θέση αρχαιοελληνικών παραδειγμάτων, που δεν υστερούν (ή μάλ-
λον υπερτερούν) ως προς την ποικιλία των συντακτικών σχέσεων (βλ. Νάκας
υπό έκδ.), θα παραθέσω κάποια εκκλησιαστικά. Λ.χ., βλέπουμε τους εμπλεκόμε-
νους δύο τύπους της ίδιας λέξης να εξαρτώνται, είτε από ρήμα (στα εξαρτήμα-
τα του ρήματος συμπεριλαμβάνεται και το υποκείμενο), είτε από απαρέμφατο,
είτε από μετοχή:

ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ • λέγεται γάρ τι καὶ τοιοῦτον,
ἵνα καὶ θαῦμα τῷ θαύματι συναφθῇ • πρβ. κρῖν' ἄνδρας κατὰ φύλα, κατὰ φρήτρας,
Ἀγάμεμνον, | ὡς φρήτρη φρήτρηφιν ἀρήγη, φύλα δὲ φύλοις (Ιλ., Β 365–66)
ὅτε οὐδενὶ τῶν ὄντων οὐδὲν [...] βοηθῆσαι δυνήσεται • οὐχ ἄλλις ἢ βροτοῖσι βροτοὺς ἐπὶ
χεῖρας ἰάλλειν • συνεῖναι τοῖς Χριστοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις τὸν τοῦ Χριστοῦ μαθητὴν
καὶ ἀπόστολον.

ἃ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδασκτοῖς ἀνθρωπίνους σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδασκοῖς Πνεύμα-
τος Ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες • ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον καλέσας ὡς Θεὸς
ἀκούει • Γρηγόριος τάδ' ἔγραψα, λόγῳ λόγον [...] ἀντιχαριζόμενος • πένθει πένθος ἅπαν

⁶ Πολύπτωτο που παρεκτείνεται παρηχητικά.

⁷ Σε συνδυασμό με χαλαρό, λόγω πολυμορφικού, κυκλικό σχήμα.

⁸ Σε συνδυασμό με το ετυμολογικό σχήμα, που σημαδεύεται με αραιογράφιση, βλ. πιο κάτω.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ ‘ΠΟΛΥΠΤΩΤΟΝ’ (ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΚΟ) ΣΧΗΜΑ ΛΟΓΟΥ

[...] τίουσα μόναις ὑπόεικες ἑορταῖς • οὐποτε χεῖλεα μίξας ἀνάγνοις χεῖλεσιν ἀγνὰ [σε συνδυασμό με λεξική αντίθεση: ἀνάγνοις ≠ ἀγνὰ] • παρ’ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον τῆς προνοίας ἀγούσης.

Στην περίπτωση των εμπρόθετων εξαρτημάτων (αρκετά από τα οποία είναι στερεοτυπικά), το πολυμορφικό προκύπτει εφόσον οι δύο προθέσεις συντάσσονται με διαφορετική η καθεμιά τους πτώση:

μακάριος ἀληθῶς καὶ **πρὸ** θανάτου καὶ **μετὰ** θάνατον ὁ ἅγιος • προστάξας [ο βασιλεύς] [...] τὸ λείψανον ἄραντας τοῦ ἀγίου τῇ **ἐκ** χώρας εἰς χώραν καὶ [ενν. **ἐξ**] ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν ὑπαλλακτικῇ φωταγωγία καὶ [...] τῇ λοιπῇ κατὰ τὴν ὁδὸν χρεῖωδαι δορυφορία ἀνακομίσαι τοῦτο πρὸς αὐτόν • τοῦ νυμφίου μου, ὃν παρὰ πάντας ἡρετισάμην καὶ ὃν **μετὰ** Παύλου **κατὰ** Παῦλον ἐκτισάμην νυμφαγωγόν.

Με εμπλοκή στο σχήμα του υποκειμένου (ή κάποιου προσδιορισμού του), ο ἄλλος τύπος της λέξης μπορεί να ταυτίζεται με το αντικείμενο, με το κατηγορούμενο ή το κατηγορούμενο στο αντικείμενο ή με κάποιο εξάρτημα ἄλλου κύριου ὀρου του κατηγορήματος:

πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται • τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἄστρα ἅμα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ χορὸς ἐγένετο τῷ ἁστέρι • Ἦγγειλεν Υἱὸν ἄγγελος τῇ Παρθένῳ | Πατὴρ δὲ μεγίστης ἄγγελον βουλῆς μέγαν⁹ • ἀστὴρ ἓν οὐρανῷ ἔλαμψεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀστέρας • Καὶ πάλιν περὶ τοῦ ναοῦ ταῦτα ἠπείλησε, τοῖς μαθηταῖς εἰπών· Οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἕως οὐ καταλυθῇ, τὸν ἀφανισμόν τὸν παντελῆ καὶ τὴν ἐρήμωσιν προαναφωνῶν τὴν εἰς τέλος • καὶ αὐτὸς τῇ αὐτῶν ὥς οὐκ ὠφελον ἀθεωτάτῳ ψήφῳ ἐπένευσα • ἐνώπιος ἐνώπιω.

Στην ποικιλία των συντακτικῶν σχέσεων στις οποίες εμπλέκεται το πολυμορφικό, εντάσσεται και η σχέση ανάμεσα σε ένα αντικείμενο ή σε ένα κατηγορούμενο και το εξάρτημα σε γενική κάποιου ἄλλου κύριου ὀρου – κάποτε, η εξαρτημένη γενική μπορεί να είναι το συμπλήρωμα ονοματικής παράθεσης στο υποκείμενο (που μπορεί να πραγματώνεται, σε ξεχωριστή προσωδιακή ἐνότητα, ως κλητική προσφώνηση) ή σε κάποιο ἄλλο πρώτου βαθμοῦ (ως ἄμεσα εξαρτημένο ἀπὸ το ρῆμα) συστατικό:

ὃς οὐρανόν τε καὶ τὸν οὐρανοῦ μόνος | κόσμον τέθεικας, ἀρμόσας θείῳ λόγῳ • καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται • Υἱός ἐστι τοῦ Δαβίδ [...] υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός. Θέλεις Θεὸς γενέσθαι, | Θεὸς Θεοῦ μεγίστου παραστάτης; • Ἰωάννης [...] | εὐρατο ἀρχὴν, | πρωτοφανῇ γενετῆρᾳ Θεοῦ Θεὸν αὐτογένεθλον • τῇ κυοφορίᾳ σου [...] | φῶς κατωπτεύσαμεν, φωτὸς κατοικητήριον, Κόρη.

Ὅπως εἶδαμε και προκειμένου για τα νέα ελληνικά, στο πολυμορφικό εμπλέκονται και (δύο ή περισσότεροι) διαφορετικοί τύποι του ἰδίου επιθέτου, ὅχι σε ἄμεση εξάρτηση ο ἑνας ἀπὸ τον ἄλλον, ἀλλὰ σε εξάρτηση ο καθένας ἀπὸ ἄλλον συντακτικόν ὀρο (για την περίπτωση που ο ἑνας ἀπὸ τους δύο τύπους είναι ουσιαστικοποιημένος, βλ. ἐδῶ πιο κάτω):

⁹ Σε συνδυασμό με το ετυμολογικό: ἡγγειλεν ἄγγελος.

Τεῖχος εἶ τῶν παρθένων | Θεοτόκε παρθένε | καὶ πάντων τῶν εἰς σέ προσφευγόντων • ὁ πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθεὶς αἰδίως ἐκ πατρὸς ἀχρόνου ἀχρονος υἱὸς αὐτοῦ • τῇ τοῦ ἁγίου σορῶ προσπελάζοντας καὶ τῆς θείας τοῦ θείου ἱερέως μετέχοντας χάριτος¹⁰

Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις, ο ένας τύπος της λέξης συμπληρώνει/προσδιορίζει, άμεσα ή έμμεσα, το ρήμα, ενώ ο άλλος την εξαρτημένη από το ρήμα μετοχή (στα δύο τελευταία παραθέματα, οι δύο διαφορετικοί τύποι πραγματώνονται σε δύο ξεχωριστές μετοχικές φράσεις, αλληλοεξαρτώμενες ή αλληλοπαρατασσόμενες):

Δεῦτε οὖν πᾶσα ἡ κτίσις τὸν κυβερνῶντα τὴν κτίσιν [...] ἱκετεύσωμεν • τόπον γὰρ δεδωκὼς τῷ κακῷ ὑπεχώρησε τοῦ κακοῦ προσοχθίσματος • Ἰῆς ὁ κατ' ἀρχὰς μόνῳ νεύματι πῆξας τὸν γύρον, | ἄπνους ὡς βροτὸς καθυπέδω γῆν¹¹ • Ἀβυσσος ὑπάρχουσα τεράτων, ἀβύσσῳ τῆς ἀπωλείας παραδédωκας ἔθνη μιξοβάρβαρα • Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω • ἐφ' οἷς ἡλευθέρωσας ἐκ πολεμίας χειρὸς πασῶν πόλεων ὑπερκειμένην Πόλιν • πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. [...] πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς • οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν • τὸν ἐν ταῖς χερσί σου φερόμενον τὰς χεῖρας ἡλούμενον μετὰ μικρὸν ὄψει με • ἡγαλιάσατο ἡ σάρξ αὐτοῦ ὡς ζῶσα καὶ ἔμπνους ἐπὶ τὸν ζῶντα θεόν.

Δεδομένου ότι και το ονοματικό πολύπτωτο πραγματώνεται με εναλλαγή τύπων του ονόματος ανάμεσα στην κύρια και την (άμεσα) εξαρτημένη πρόταση, αξιοποιείται από τον Απόστολο Παύλο, έτσι ώστε να προκύπτει πολυμορφικό με τρεις εμπλεκόμενους όρους:

καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω· [...] τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους.¹² [...] ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω· τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω.¹³

Ὡς ένα πρόχειρο παράδειγμα ονοματικού πολυμορφικού μεταξύ δύο κύριων-ανεξάρτητων προτάσεων ας είναι τα εξής:

οὐκ ἦν ὁ Χρυσόστομος ὁ λαλῶν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ τὸ λαλοῦν δι' αὐτοῦ¹⁴ • τίς ποιμαίνει ποίμνην καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει;¹⁵ • δέδεσαι γυναικί; μὴ ζῆτει λύσιν· λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζῆτει γυναῖκα.¹⁶

¹⁰ Με χιαστή διάταξη: θείας (Α) θείου (Α') × ἱερέως (Β') χάριτος (Β)].

¹¹ Σε συνδυασμό με το κυκλικό σχήμα.

¹² Σε συνδυασμό με λεξική αντίθεση: ἄνομος ≠ ἔννομος].

¹³ Η σχέση του πάντως με τα πᾶσι/πάντα συνιστά ετυμολογικό σχήμα.

¹⁴ Σε συνδυασμό με το σχήμα κατ' ἄρσιν και θέσιν.

¹⁵ Σε συνδυασμό με το ετυμολογικό ποιμαίνει ποίμνην.

¹⁶ Σε συνδυασμό με τη λεξική αντίθεση: δέδεσαι ≠ λέλυσαι, με το ετυμολογικό: λέλυσαι λύσιν και με τη μεσαία επαναφορά: μὴ ζῆτει.

Πολύπτωτο vs. ετυμολογικό

Δεδομένων των χωροχρονικών περιορισμών, θα περιοριστώ σε κάποιες επισημάνσεις αναφορικά με το ετυμολογικό σχήμα, με το οποίο κυρίως συγγέεται το πολύπτωτο ή πολυμορφικό: Το ετυμολογικό σχήμα είναι συναφές με το πολυμορφικό. Η ειδοποιός διαφορά έγκειται στο ότι δεν έχουμε την επανάληψη της ίδιας λέξης, αλλά, κατά κάποιον τρόπο, της ίδιας ρίζας με τη συμπαράθεση λέξεων ετυμολογικώς συγγενών αλλά που ανήκουν σε άλλο μέρος του λόγου. (Σποραδικά παραδείγματα από τα νέα ελληνικά δες εδώ πιο πάνω· για αρχαιοελληνικά παραδείγματα βλ. Νάκας υπό έκδ.).

Ως ‘γκριζα ζώνη’ μεταξύ πολυμορφικού και ετυμολογικού σχήματος μπορούν να θεωρηθούν οι περιπτώσεις [α’] ουσιαστικοποίησης επιθέτου (οι τύποι επιθέτων που διακρίνουν περισσότερα από ένα γραμματικά γένη θεωρούνται ότι ανήκουν στο κλιτικό παράδειγμα της ίδιας λέξης-λήμματος)· [β’] εναλλαγής μεταξύ προσδιοριστικής και υποκαταστατικής χρήσης αντωνυμικών στοιχείων ή [γ’] σχηματισμού λέξης με δύο τύπους και διαφορά γραμματικού γένους. Προσωπικά, παρά την όποια ‘μετακατηγοριοποίηση’, θεωρώ ότι οι περιπτώσεις αυτές εντάσσονται περισσότερο στο πολύπτωτο σχήμα:

[α’] καὶ τοῦνομα βοῶν φωνῆς ἀκούειν οὐκ εἶχε τῆς χρυσῆς ὄντως καὶ χρυσοῦ πλέον εὐφρᾶναι παντός δυναμένης • Τεῖχος εἶ τῶν παρθένων | Θεοτόκε παρθένε | καὶ πάντων τῶν εἰς σὲ προσφευγόντων • Ἀγία πόλις θεοῖο | ἀγίων ἔδος κρατίστων, | Ἱερουσαλὴμ μεγίστη, | τίνα σοι γόνον προσοίσω; • ἐπ’ αὐταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς, καθ’ ἃς μάλιστα τὸ συνειδὸς σφοδρότερον κατὰ τῶν πονηρᾶ συνειδόντων ἑαυτοῖς ἐπανίσταται.

[β’] καὶ ἄλλον ἄλλῃ συμφορᾷ χρησάμενον οὕτως ἐνθένδε ἀπαλλαγῆναι.

[γ’] Ἵσταμένων ἡμῶν ἐν ταύτῃ τῇ πέτρᾳ | πίστειως Πέτρου βλέπετε, φίλοι, | μήπως ἐξολισθῇσωμεν.

Αντιθέτως, θεωρώ ότι πρέπει να ενταχθούν στο ετυμολογικό σχήμα (σημαδεύεται με αραιογράφηση) οι ακόλουθες περιπτώσεις (λέξεις ενμέρει ομόρριζες ή ομόρριζες που σχηματίζονται με βάση διαφορετικό παραγωγικό παράδειγμα):

ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων | ἀγίων ἀγιώτατον Λόγον • πρβ. κακῶν κάκιστε (Σοφοκλής) • μιὰ ρῶν μιὰ ρώτατε (Αριστοφάνης) | • ὁ [...] δικαίων πλείων δίκαιος καὶ μετὰ ὁσίων ὀσιώτερος • Παρθένη [...] πάντων ἡ βασιτάσασα νόσους τὸν βασιτάζοντα καὶ ἁμαρτίας ἄρανα • Ῥήτωρ ἐν ῥητήρσιν, ἀοιδὸ πῶλος δ’ ἐν ἀοιδοῖς [...] Εὐφήμιος [επάλληλο ετυμολογικό].

Εάν κανείς τηρεί με συνέπεια κάποια κριτήρια, δεν υπάρχει λόγος σύγχυσης ανάμεσα στα δύο σχήματα, ακόμη και όταν συνδυάζονται, όπως στα ακόλουθα αποσπάσματα (επάλληλη εφαρμογή):¹⁷

¹⁷ Ο Ψευδο-Πουφίνος (Lausberg 1998, 291), για το σχήμα που ονομάζει ελληνικά “παρηγμένον” και λατινικά “derivatio”, δίνει παραδείγματα αφενός ετυμολογικού και αφετέρου πολύπτωτου σχήματος, χωρίς διάκριση μεταξύ τους. Όσον αφορά τα γαλλικά, ο Fontanier (1977, 351–52) διακρίνει με συνέπεια το ετυμολογικό σχήμα/dérivation από το πολύπτωτο/polypotote, διάκριση την οποία υιοθετεί και ο Bacry (1992, 196–98). Όσον αφορά τα ρουμανικά, ο Dragomirescu (1975, 56–59) ξεχωρίζει

Ὁ μετὰ Πατριαρχῶν μείζων πατριάρχης καὶ δικαίων πλείων δίκαιος καὶ μετὰ ὁσίων ὁσιώτερος καὶ μετὰ προφητῶν σεβασμιώτερος • δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἄροτριῶν ἄροτριᾶν, καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι¹⁸ • ὁ σίως ἐκτελέσας, ὅσιε, τὸν δρόμον, πρὸς οὐρανίους μετέβης ὁσίων σκηνάς • ὁ τὸν κοινὸν εὐεργέτην ἐπαινεσώμεθα, τὸν πᾶσι πάντα ἵνα σώσῃ πάντας εἰ οἶόν τε διαπαντὸς χρηματίζοντα νομοθέτην • τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ • ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.¹⁹

Ὡς ἓνα εἶδος αξιολογικοῦ σχολιασμοῦ, θα ἤθελα να θυμίσω και τις εξῆς δύο περιπτώσεις επάλληλης εφαρμογῆς των δύο αὐτῶν σχημάτων, του πολύπτωτου και του ετυμολογικοῦ:

τὸν μὲν ἄρ' Αὐτόλुकός τε καὶ υἱέες Αὐτολúκοιο | εὖ ἱησάμενοι ἡδ' ἄγλαα δῶρα πορόντες | καρπαλίμως χαίροντα φίλην χαίροντες ἔπεμπον | εἰς Ἴθάκην. τῷ μὲν ῥα πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ | χαῖρον νοστήσαντι καὶ ἐξερέεινον ἔκαστα [...] (Οδ., τ 461)²⁰

• ἀρχαῖα τὰ Λαβδακιδᾶν οἴκων ὁρώμαι | πῆματα φθιτῶν ἐπὶ πῆμασι πίπτοντ', | οὐδ' ἀπαλλάσσει γενεὰν γένος, ἀλλ' ἐρέπει | θεῶν τις, οὐδ' ἔχει λύσιν. (Σοφ., Αν. 594–97)

Στο δεύτερο παράθεμα, ο χορός μιλάει για τις αλληπάλληλες, από γενιά σε γενιά, συμφορές του οίκου των Λαβδακιδών: πῆματα ἐπὶ πῆμασι (πολυμορφικό, που προεκτείνεται παρηχητικά με το πίπτοντα) vs. γενεὰν γένος (ετυμολογικό, εφόσον πρόκειται για διαφορετικές ετυμολογικῶς συγγενεῖς λέξεις). Ὅπως και στο προηγούμενο παράθεμα, το αποτέλεσμα από τον συνδυασμό δύο επαναληπτικῶν σχημάτων εἶναι, βέβαια, ηθελημένα σωρευτικό (και στη μετάφραση του Γρυπάρη): “από παλιούς βλέπω καιρούς τα πάθη των Λαβδακιδῶν να πέφτουν απάνω στα πάθη εκείνων που σβήσανε κι ούτε καμιά δε γλυτώνει γενιά την άλλη γενιά των· μα ἓνας θεός τις γκρεμίζει και λυτρωμό δεν ἔχουν”.²¹

Χαλάρωση του σχήματος λόγω συνδυασμοῦ με το πολυμορφικό

Στον ορισμό τόσο της επαναφοράς (αρχικής, μεσαιάς, τελικής/επιφοράς) ὅσο και ἄλλων σχημάτων λεξικής επανάληψης, ὅπως εἶναι το ‘ανακλαστικό’/πολυσημικό, ο ‘κύκλος’ κ.ά., προβλέπεται η αὐτοῦσια επανάληψη της ἰδίας αὐτόνο-

και αὐτός το πολύπτωτο (poliptoton) ἀπὸ το ετυμολογικό σχῆμα, για το οποίο διατηρεῖ το ὄνομα παρηγμένον (parigmenon).

¹⁸ Σε ἀντίθεση με το προηγούμενο, ἐδῶ προηγείται το ετυμολογικό, ἐνῶ η υπογράμμιση υποδηλώνει την κυκλική ἐμφάνιση τοῦ ἐπ' ἐλπίδι.

¹⁹ Στα τέσσερα τελευταία, το ετυμολογικό ἐγκτεται στην ετυμολογική συγγένεια των ὁσίως, διαπαντός, εὐαγγελιζόμενος και ὑποτάξαντι με τους τύπους που, ἀντίστοιχα, πραγματώνουν το πολυμορφικό.

²⁰ Στη μετάφραση του Σίδηρη, ο συνδυασμός διατηρεῖται: “Χαρούμενο τον ἔστειλαν χαρούμενοι στο Θιάκι. | Το γούρισμα του χάρηκαν οι σεβαστοὶ γονιοὶ του”.

²¹ Εἰάν κρίνουμε ἀπὸ τα παραδείγματα που δίνονται, στον συνδυασμό αὐτὸν γίνεται ἀναφορά, ἀπὸ Ἑλληνες και Λατίνους ρητοροδιδασκάλους, και με τους εξῆς ὁρους: μεταβολή (variatio: Τιβέριος, Περὶ Σχημάτων, βλ. Walz 1832, iii, 76· Carmen de Figuribus, 169 και Κοϊντιλιανός στο Instit. Orator., 9.3.37), μετάκλισις (declinatio· Carmen de Figuribus, 94) και traductio (Rhetorica ad Herennium, 4.20).

μης λεξικής μονάδας (/των ίδιων αυτόνομων λεξικών μονάδων, εάν συμβαίνει να επαναλαμβάνονται περισσότερες από μία). Ο συνδυασμός με το ‘πολύπτωτο’/ πολυμορφικό (την επανάληψη της ίδιας αυτόνομης λεξικής μονάδας, αλλά σε άλλον τύπο) συνιστά χαλάρωση και όχι κατάργηση του κυρίαρχου σχήματος. Δίπλα σε πληθώρα άλλων παραδειγμάτων (βλ. Νάκας 2007· 2009· Νάκας κ.ά.2011, passim), παραθέτω τα εξής ελάχιστα, ενδεικτικά και μόνο και για χάρη τη συνάφειας:

[Αα'] καὶ ἐὰν ἔχω προφητεῖαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια [Α] πάντα [Β] καὶ πᾶσαν [Β'] τὴν γνῶσιν [Α': χιασμός], καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω,²² οὐδὲν εἰμι. • –Ω μήτερ, | καὶ διὰ σέ καὶ διὰ σοῦ σῶζω αὐτούς. Εἰ μὴ σῶσαι τούτους ἐλήλυθα, οὐκ ἂν ἐν σοὶ ᾤκησα, | οὐκ ἂν ἐκ σοῦ ἀνέλαμψα [...].

[Αβ'] οἷος ὁ χοῖκος, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοῖκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.

[Αγ'] Ταῦτα, μήτερ, πᾶσιν ἀνάγειλον· ἐν τούτοις πλουτίσθητι, | ἐκ τούτων βασιλεύσον, διὰ τούτων εὐφράνθητι.

[Αδ'] χαῖρε φωτὸς τοῦ ἐμοῦ θεραπεία, | χαῖρε ψυχῆς τῆς ἐμῆς προστασία • Ῥήτωρ ἐν ῥητήρσιν, αἰδοπόλος δ' ἐν αἰοδοῖς, κῦδος ἐῆς πάτρης, κῦδος ἐὼν τοκέων, ἄρτι γενειάσκων Εὐφήμεος.

[Β] Ἐνεδρεύονται, Θεοτόκε ἀγνή, ἀδίκως οἷς ἐνήδρευσαν δικαίων Πόλιν καὶ λαὸν οἱ ἐκ Περσίδος ἐπιστάντες, αὐτοῖς ἐπιστάντος τοῦ ὀλέθρου φρικτῶς, καταστρατηγούσης σου, Κόρη, τούτων καὶ συστρατηγούσης τῷ πιστῷ βασιλεῖ.

[Γ] Γῆς ὁ κατ' ἀρχὰς μόνω νέυματι πῆξας τὸν γῦρον, | ἄπνους ὡς βροτὸς καθυπέδω γῆν.

Στα [Αα'] και [Αβ'], η (αυτούσια) συντακτική επαναφορά, που σημαδεύεται με υπογράμμιση, συνδυάζεται επαλλήλως με το πολύπτωτο· στο [Αβ'], η επαναφορά είναι διπλή (επαναφέρεται και το οἷος και το τοιοῦτοι· θυμίζουμε ότι η επαναφορά πραγματώνεται, κατά κανόνα, σε περιβάλλοντα με συντακτικό παραλληλισμό).

Στο [Αγ'], η επαναφορά συνδυάζεται ἐν ταυτῷ με το πολυμορφικό (και γι' αυτό τον λόγο χαρακτηρίζεται ως χαλαρή). Στην ουσία, αυτό τον συνδυασμό αναγνώρισε ο Ερμογένης ως αυτόνομο ‘πολύπτωτον’ σχήμα, δίνοντας ως παράδειγμα το πρώτο δημοσθενικό απόσπασμα που ακολουθεί· το αντίστοιχο λατινικό παράθεμα θεωρείται παράδειγμα παρονομασίας (adnominatio) στο αποδιδόμενο στον Κικέρωνα εγχειρίδιο ρητορικής *ad Herennium*:

[Αγ''] οὗτοι γὰρ [οἱ ἐπὶ τῆς πολιτείας ἐφεστηκότες] ἡγοῦνται, τούτοις πείθεσθ' ὑμεῖς, ὑπὸ τούτων δέος ἐστὶ μὴ παρακρουσθῆτε. (Δημοσθ., Περὶ τῆς Παραπρεσβείας, 298) • νῦν δὲ Λεώφιλος μὲν ἄρχει, Λεώφιλος δ' ἐπικρατεῖ, | Λεωφίλῳ δὲ πάντα κείται, Λεωφίλου δ' ἀκούεται (Αρχιλόχος, απόσπ. 71) • Κλευβούλου μὲν ἔγωγ' ἐρώ, Κλευβούλῳ δ' ἐπιμαίνομαι, | Κλευβούλον δὲ διοςκέω (Ανακρέων, απόσπ. 3) • *Alexander Macedo summo labore animum ad virtutem a pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terrae cum laude et gloria vulgatae sunt. Alexandrum omnes maxime metuerant, idem plurimum dilexerunt. Alexandro si vita data longior esset, trans Oceanum Macedonum transvolassent sarisae.*²³

²² ἔχω ~ μὴ ἔχω: θέση/άρση.

²³ Σε αυτού του είδους τον συνδυασμό, ο Lausberg (1998, 288–92), δίνει το όνομα “anaphoric polyptoton”. Στα περισσότερα παραδείγματα που παρατίθενται εδώ, δεν γίνεται σαφής διαφορο-

Το (δημοσθενικό) παράδειγμα του Ερμογένη αναπαρήγαγαν και οι σχολιαστές του. Κάποιος, μάλιστα, από αυτούς πρόσθεσε τον χαρακτηρισμό “τοῦτο τὸ χωρίον ἀκριβῶς πολὺπτωτον” (βλ. Walz 1832, iii, 711· vii, 1043· viii, 646). Μεταξύ των συνεχιστών του Ερμογένη και ο Ηρωδιανός, πρόσθεσε τα παραδείγματα από τον Αρχίλοχο και τον Ανακρέοντα (Walz 1832, viii, 594, 598), αλλά και ο Αλέξανδρος (viii, 473), του οποίου το πρόσθετο παράδειγμα συνιστά συνδυασμό χαλαρής επαναφοράς και χαλαρής επιφοράς (τουτέστιν, χαλαρής ‘συμπλοκής’):

[Αγ’] Τίνι μὲν γὰρ φίλοι πλουσιώτεροι ὄντες φανεροὶ ἢ Περσῶν βασιλεῖ; Τίς δὲ κοσμῶν κάλλιον φαίνεται στολαῖς τοὺς περὶ αὐτὸν ἢ βασιλεύς; Τίνος δὲ δῶρα γινώσκεται ὥσπερ ἔνια τῶν βασιλέως, ψέλια καὶ στρεπτοὶ καὶ ἵπποι χρυσοχάλινοι; (Ξενοφ., Κύρου Παιδεία, viii.2.8)²⁴

Τέλος, στο [Αδ’], η επανάληψη των *χαῖρε* και *κῦδος* συνιστούν αυτούσια συντακτική επαναφορά, ενώ η επανάληψη των δύο αντωνυμικών στοιχείων συνιστά μια δεύτερη (επομένως διπλή) επαναφορά, αλλά χαλαρή λόγω πολυμορφικού.

Στο [Β], ένα επάλληλο πολυμορφικό το διαδέχεται μια παραγωγική-επιθηματική επιφορά, ενώ, στο [Γ], έχουμε ένα ελάχιστο ενδεικτικό παράθεμα με πραγματώση χαλαρού (λόγω πολυμορφικού) κύκλου.

Για τον συνδυασμό του πολυμορφικού με το ‘ανακλαστικό’ γίνεται εκτενής λόγος αλλού (Νάκας 2007, 19–54).²⁵ Το πολυμορφικό θα έλεγε κανείς ότι προκύπτει και ως αναγκαστική συνέπεια της ‘αλλομορφικής ταυτολογικής διπλότητας’ (Νάκας 2007, 85–97), αλλά και της ‘αντιμεταβολής’, κύριο και πρωτεύον χαρακτηριστικό της οποίας είναι ο χιασμός (Νάκας 2007, 185–97). Έτσι και στα ακόλουθα:

[...] ὁ μετὰ προβάτων ποιμὴν καὶ μετὰ ποιμένων ἀρνός, ὁ μετ’ ἀσκητῶν ἀναχωρητὴς ἐγκόσμιος καὶ μετ’ ἀναχωρητῶν ἰδιάζων ὀχλούμενος • ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος καὶ ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ βάρβαρος.²⁶

Βιβλιογραφία

Ανδριώτης, Ν. 1976α. Η δίπλωση στη γλώσσα μας. Στο *Αντιχάρισμα στον καθηγητή Νικόλαο Π. Ανδριώτη (Ανατύπωση 88 Εργασιών του με τη Φροντίδα Επιτροπής)*, 79–85.
— 1976β. Συμβολή στη μελέτη των στοιχείων του ελληνικού ύφους. Στο *Αντιχάρισμα στον*

ποίηση ανάμεσα στο πολύπτωτο και το ετυμολογικό σχήμα. Σε ορισμένα από αυτά, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι, λόγω του πολυμορφικού, και ο συντακτικός παραλληλισμός ανάμεσα στα εμπλεκόμενα κώλα είναι χαλαρός, όπως, λ.χ., στο παράδειγμα που δίνει ο Rutilius Lupus (1.10): “pater hic tuus? patrem hunc appellas? patris tui filius es?”.

²⁴ Ο Παμπούκης (1866, 61), το παραθέτει περισσότερο συμμετρικό ως απόσπασμα από τον Παναγιωτικό του Ισοκράτη: “Τίνι γὰρ φίλοι πλείους, ἢ τῶν Περσῶν βασιλεῖ; Τίς δὲ κοσμῶν τοὺς περὶ αὐτὸν κάλλιον φαίνεται, ἢ βασιλέως; Τίνος δὲ δῶρα γινώσκεται μᾶλλον, ἢ τὰ βασιλέως;”

²⁵ Έτσι και στο εξής απόσπασμα από επίγραμμα του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού: “ἐνθάδε κεῖται ἡ ἱερὴς Τριάς ὁ Γρηγόριος θεράπων ἡ σοφὴ Σοφίης δεδραγμένος ἡθέος τε” (χαλαρὸ ‘ανακλαστικό II’).

²⁶ ἔσομαι / ἔσται βάρβαρος (ἐγὼ) τῷ λαλοῦντι × ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ ‘ΠΟΛΥΠΤΩΤΟΝ’ (ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΚΟ) ΣΧΗΜΑ ΛΟΓΟΥ

- καθηγητή Νικόλαο Π. Ανδριώτη (Ανατύπωση 88 Εργασιών του με τη Φροντίδα Επιτροπής), 542–52.
- Bacry, P. 1992. *Les Figures de Style*. Παρίσι: Belin.
- Βερτουδάκης, Β. 2011. Το Όγδοο Βιβλίο της Παλατινής Ανθολογίας: Μια Μελέτη των Επιγραμμάτων του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Dragomirescu, G. N. 1975. *Mică Enciclopedie a Figurilor de Stil*. Βουκουρέστι.
- Fontanier, P. 1977. *Les Figures du Discours*. Παρίσι: Flammarion. [1η έκδ. 1830.]
- Lausberg, H. 1998. *Handbook of Literary Rhetoric: a Foundation for Literary Study*. Leiden: Brill.
- Morier, H. 1989. *Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique*. Παρίσι: PUF.
- Νάκας, Θ. 2000. Επαναφορά, επιφορά, επάνοδος. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 20, 348–59.
- . 2002. Επαναστροφή (η υποπερίπτωση της συνθετικοπαγωγικής επαναστροφής). *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 22, 472–83.
- . 2007. Σχήματα (Μορφο)λεξικής και Φραστικής Επανάληψης, α΄. Αθήνα: Πατάκης.
- . 2009. Σχήματα λεξικής και φραστικής επανάληψης στη ρητορική και τη λογοτεχνία. *Η Λέξη* 200, 205–19.
- . 2015α. Συνθετικοπαγωγική επαναφορά σε αρχαιοελληνικά και νεοελληνικά κείμενα (πεζά και ποιητικά). Στο *Γλωσσική Παιδεία: 35 Μελέτες Αφιερωμένες στον Καθηγητή Ναπολέοντα Μήτση*. Αθήνα: Gutenberg, 84–100.
- . 2015β. ‘Σχήμα υπερβατόν’: μια αδρομερής τυπολογική κατάταξη των περιπτώσεων ασυνεχούς/υπερβατικής σύνταξης. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35, 388–409.
- . Υπό έκδ. Όψεις του σχηματικού λόγου στον Σοφοκλή. Στο *Πρακτικά του Ετήσιου Συνεδρίου της ΠΕΦ “Σοφοκλής: Ο μεγάλος κλασικός της τραγωδίας”* (Σέρρες, 12–14 Νοεμβρίου 2015).
- Νάκας, Θ., Ε. Μαγουλά & Α. Καποθανάση. 2010. Η ομοηχία στη νέα ελληνική (ορολογία και τυπολογία). *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 30, 436–49.
- Νάκας, Θ., Μ. Ζ. Κοπιδάκης, Γ. Α. Χριστοδούλου & Ν. Α. Ε. Καλοσπύρος. 2011. *Ρητορικός Παπαδιαμάντης*. Πατάκης.
- Νάκας, Θ. & Γ. Κατσούδα. 2015. Ζητήματα γλωσσ(ολογ)ικής ορολογίας. Στο *Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία (Ανακοινώσεις 10ου Συνεδρίου)*, 49–62.
- Παμπούκης, Χ. 1866. *Επιτομή Ρητορικής*. Αθήνα.
- Preminger, A. & T. V. F. Brogan (επιμ.). 1993. *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton University Press.
- Στεργιούλης, Χ. 2009. *Λόγοι στην Ανακομιδή των Λειψάνων του Ιωάννου Χρυσοστόμου*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών.
- Τωμαδάκης, Ν. Β. 1965. *Η Βυζαντινή Υμνογραφία και Ποίησης*. Αθήναι.
- Walz, C. 1832. *Rhetores Graeci*, 7 τόμ. Cottae.

Λέξεις-κλειδιά: ρητορική, σχήματα λόγου, σχήματα λεξικής επανάληψης, δίπλωση, πολύπτωτο, ετυμολογικό σχήμα, παρηγμένον, παρονομασία, επαναφορά, κύκλος, συνδυασμοί σχημάτων, μεταβολή/variatio, μετάνκλις/declinatio, tractio

